

GRØNLÆNDERE I TRE TUSINDE ÅR

Af magister *Jørgen Meldgaard*

II

Grønlands forhistorie ville stå med endnu flere dunkle punkter end de, der f. eks. står tilbage efter udgravningen ved Sermermiut, hvis man ikke så den i sammenhæng med udviklingen i den øvrige del af eskimoernes udstrakte område. Men et udblik over grænserne giver mere end blot forbindelserne og vandringsvejene mod vest, det giver en bedre forståelse af livet på de hjemlige bopladser. Og endelig er det en bitter nødvendighed, hvis arkæologen skal gøre sig håb om at puste lidt liv i de sparsomme efterladenskaber fra de ældste vestgrønlændere.

I det nordligste Grønland, og navnlig i Canadas arktiske egne, er organiske sager i stort omfang bevaret indtil i dag. Året efter udgravningerne på Sermermiut i 1953 gik jagten efter Sarqaq- og Dorset-folkenes spor derfor videre til arktisk Canada. Men udover det mere fyldige billede af kulturerne, en udgravning derovre kunne forventes at ville give, var der et par væsentlige spørgsmål, der burde kunne besvares i Canada. Hverken Sarqaq- eller Dorset-kulturen kunne tænkes at være opstået i Grønland, sporene pegede mod arktisk Canada, og for Sarqaq-kulturens vedkommende videre mod Alaska og Bering Strædet. Sermermiut-udgravningen havde antydnet, at bebyggelserne i Vestgrønland kun havde været af kort varighed, i Canada skulle der være mulighed for at påvise flere trin i kulturens udvikling og måske forklare, hvorledes og hvorfor f. eks. Dorset-kulturen udviklede sig til en arktisk fangstkultur, der for arkæologen og etnografen forekom meget ueskimoisk sammenlignet med Thule-kulturen og de nulevende eskimoers kultur. Dorset-kulturens oprindelse var desuden et dunkelt og omstridt punkt i arkæologiske skrifter.

De arkæologiske udgravninger i 1954 blev koncentreret i Iglulik-området på 69 grader til 70 grader nordl. br., i den nordlige del af Foxe Basin på Melville Halvøens og Baffin Islands kyster. Ekspeditionen udsendtes af Nationalmuseet og University Museum of Pennsylvania og var støttet af Arctic Institute of North America. Deltagerne var R. Emmerick fra Philadelphia, Père G. Mary-Rouselière fra Churchill i Canada, og denne artikels forfatter.

Slædehunde i forårssol på Iglulik bopladsen.

Da vor lille ekspedition ankom til Iglulik-bopladsen den 19. maj, forekom området ikke særligt lovende for en arkæolog: en flad, bølgende, snedækket flade, så langt øjet rakte. Men solen gik snart sin runde døgnet igennem på en skyfri himmel og begyndte at afsløre skarpe, brune kurver over horisonten. Konturerne af lange grusterrasser smeltede frem af sneen. De hævede sig trappeformet langs Melville Halvøens kyster og kransede øerne til toppen, overalt vidnesbyrd om en landhævning gennem de årtusinder, der var forløbet, siden isen forlod området. De spor, vi fandt af fortidens kulturer, lå fordelt på disse terrasser, som således blev det hyladesystem, hvorpå historiens forløb lod sig aflæse. En historie, som skulle vise sig at gå fra de ældste og højst hævede terrasser 53 meter over den nuværende havflade ned til de eskimolejre, vi traf på strandbredden anno 1954.

På de første rekognosceringsture gik slædesporene mod de ruiner fra Thule-kulturen, som Therkel Mathiassen havde fundet frem til i 1922-23. Disse velbevarede tomter lå gennemgående på terrasser, som nu var 4-8 m over havfladen. Men Dorset-kulturen var målet, og da vi startede i felten med den forhåndsviden, at den var til dels samtidig med, til dels betydeligt ældre end Thule-kulturens

ældste fase i Canada, måtte vi følgelig søge på niveauer fra ca. 8 m og opefter. Vanskeligheden i første omgang var dog, at vi ikke var fuldt klare over, hvad vi skulle se efter. I Peary Land havde Eigil Knuth fundet frem til højtliggende, nu næsten begravede boligtomter bestående af stenringe; men egentlige huse samt grave fra denne kultur var endnu ukendte. At oplede de miniaturagtige flintredskaber, som karakteriserer Dorset-kulturen, var på forhånd ikke nogen opmuntrende opgave på de endeløse terrasser, selv om vi var bekendt med et fund af møddingslag udgravet af den engelske arkæolog G. W. Rowley på øen Abverdjar vest for Iglulik.

En vis portion held er som regel nødvendig for felt-arkæologen. Heldet tilsmilede os den 12. juni, da vi på Qeqertardjuk på Iglulik-øens nordøsthjørne standsede vor afsøgning af 8 m-terrassen foran en svag, rektangulær forsækning i gruset. En prøvegravning gav hurtigt løsningen, da de første hak med spaden bragte flintblade og benredskaber op af den frostbundne jord. Vi stod over for et af Dorset-folkets huse. Den endelige undersøgelse af dette første Dorset-hus, foretaget med mere forsigtighed ved hjælp af graveskeer og spartler, viste et mærkværdigt lille, rektangulært husrum med åbent ildsted og en kort, nedgravet indgangspassage.

Tegnet på, at foråret for alvor var kommet til landet, fik vi, da vi vendte tilbage til Iglulik-bopladsen. Her lå nu en række kasser gravet fri af sneen ved sydsiden af missionsbygningen; kasser med havejord, der skulle give grobund til sommerens radiser og persille. Det var god, fed møddingsjord bragt fra Alarnerk på fastlandskysten. Vi besigtigede den - og fik vor store overraskelse. I jorden glimtede små stykker flint, affald fra Dorset-flintsmedens værksted . . .

Den 19. juni startede vi med to tungt læssede slæder mod Alarnerk på NØ-hjørnet af Melville Halvøen og dermed på hjørnet af selve det amerikanske fastland. Alarnerk, nu en ofte søgt sommerfangstplads, gav sæsonens rigeste fund.

Spredt op over terrasserne fra 8 meters højde til områdets højeste punkt 23 meter over havet, og dækkende tæt ved 3 km², sporede vi i de nærmest følgende dage den ene rektangulære forsækning efter den anden, ialt 208 Dorset-huse. Ikke blot stod vi nu ved en boplads med Dorset-huse, bebyggelsen var desuden den størst kendte eskimoiske ruinplads i Canada og Grønland. Det var dog klart, at alle disse huse ikke havde været beboet samtidig, idet de talrige strandvolde tegnede deres kronologiske skillelinier tværs over terrænet. Sammenholdt man de bebyggede strandvoldes højde med de ændringer af husformer og oldsager, som ved den videre undersøgelse kunne konstateres fra niveau til niveau, viste det sig muligt at opdele Alarnerk i et antal zoner, hver repræsenterende en kulturperiode. Som et arbejdsgrundlag er Dorset-kulturen derfor grupperet i 5 tidsperioder, I-V.

Bortset fra Dorset-folkets boligformer, som skal nærmere omtales senere, gav denne boplads også oplysninger om begravelser. Der synes endog at kunne ud-

Harpunspids fra Dorset-kulturen, med indskåret ansigt.

skilles tre gravtyper, alle tre dog med det fællestræk, at tilsyneladende kun dele af den døde skelet er gravlagt. Gravgaverne er ofte smukt dekorerede genstande, fangstredskaber og små dyrefigurer udskåret i hvalrostand eller f. eks. dele af små lamper, vel sagtens for at sikre henholdsvis fangerens jagtlykke og kvindens arbejde ved den hjemlige arne i den fremtidige tilværelse. I et tilfælde er der åbent ildsted i graven og rød okker spredt omkring det, et træk der kendes fra gamle indianske kulturer mod syd.

Strædet mellem Melville Halvøen og Baffin Island, Fury and Hecla Strait, blokerer med sine ismasser enhver sejlads året igennem. Her var det, Parry blev standset 1821-22 på sin søgen efter Nordvestpassagen. Øst for Iglulik og Alarnerk er isforholdene heller ikke gunstige for større skibe; men med en eskimo ved rorpinden af en gammel men sødygtig hvalbåd, som vi i maj

havde fået bragt op sydfra på slæder, besluttede vi os til en rekognosceringstur over til Baffin Islands grundfjeld for i højere niveau'er end de 23 meter på Alarnerks flade kalkstensland at søge efter spor af endnu ældre bebyggelser.

Baffin Islands-turen varede fra 14. til 26. august og indfriele helt forventningerne. Først stødte vi på Dorset-husene, og her, hvor mere regulære sten, granitblokke, var til rådighed som byggemateriale, var også husruinerne bedre bevaret. Det endelige billede, vi nu kunne danne os af boligen, var et hus med rektangulær grundplan, antagelig tykke tørvevægge og et skindtag dækket med sne. I begyndelsen er det et hus af størrelse som et almindeligt eskimoisk een-familiehus, grundplanen er ca. 4 x 5 meter. Senere, i periode III, bygges der også store fælleshuse, som kan være 14 meter lange og 7 meter brede. Små åbne ildsteder ses på gulvfladen, og brikse synes antydning langs langvæggene. På et sent tidspunkt, nemlig på det niveau, hvor Thule-kulturens huse begynder at dukke op, sker der en afgørende ændring af husformen. Der er nu en kort forsænket husgang, d. v. s.

Hval-figur skåret i hvalrostand, Dorset-kulturen.

systemet med en „kuldefælde“ optages; men desuden gøres husrummet lille og smalt, og der bygges små siderum til ildsted og forråd. Også brugen af en enkelt forhøjet briks ved endevæggen indføres, antagelig under indflydelse fra Thule-folket. Men i modsætning til disse fortsatte man i Dorset-huset på uestkimoisk vis at sove på langs af briksen og ikke med fødderne mod væggen; den smalle briks viser dette. Gamle sovevaner er vanskelige at lave om på.

Denne udvikling fandt vi bedst repræsenteret på sydspidsen af den store Jens Munk Ø, Kapuivik. 48 velbevarede Dorset-huse lå her fordelt på terrasser fra 8 meter til 22 meter over havet, ganske parallelt med forholdene på Alarnerk. Landhævningen af grundfjeldet og kalkstensområdet synes at være foregået i samme tempo. Men ved Kapuivik var landet højere end omkring Alarnerk, og hævede strandterrasser trak her deres tværrygge op gennem klippepartiernes små dalstrøg til store højder. Terrasse efter terrasse blev trinvis afsøgt ovenover husene på 22 meter niveau'et, men intet spor vidnede om bebyggelse ældre end Dorset-kulturen - indtil der overraskende i 38 meters højde åbenbarede sig nogle uregelmæssige, afrundede stenlægninger tilsyneladende lagt af menneskehånd. Jagten gik forceret videre og afslørede tilsvarende ringformede anlæg i indtil 52 meters højde. At det drejede sig om menneskeværk, viste nu efter prøvegravninger en række redskaber af sten og ben, former meget forskellige fra Dorset-kulturens og med et ældre

Iglulik-eskimo.

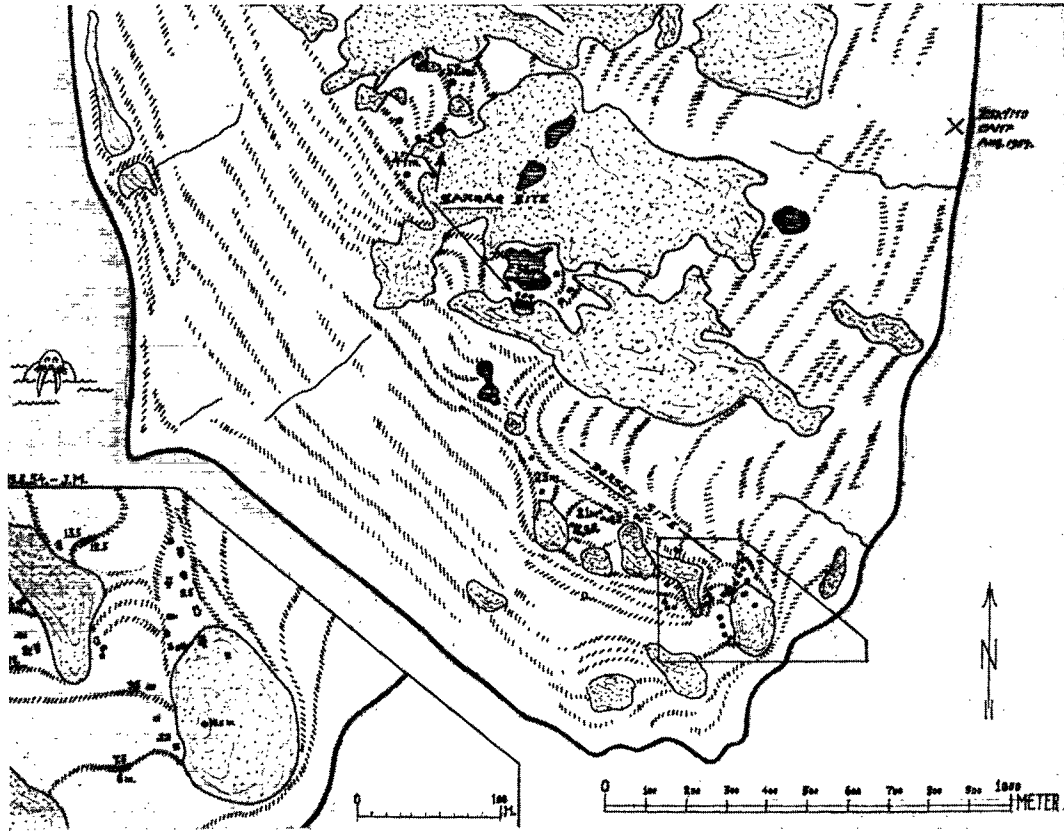
præg. Nogle af stenredskaberne var identiske med Vestgrønlands Sarqaq-kultur, som den havde vist sig på Sermermiut. Denne Sarqaq-lignende kultur var en ekstragevinst, som vi nok havde håbet ville falde i vor turban, men ikke ventet at finde så uomtvisteligt og smukt placeret i vort kronologiske „terrassesystem“. Her var desuden bensager bevaret: harpunspidser, som vidnede sammen med knogler af sæl og hvalros om et tidligt stadium af sødyrfangst, samt pilespidser af rentak og mange rensdyrknogler, som viste hen til jagt i indlandet med bue og pil. Det er

muligt med ret stor nøjagtighed at fastslå alderen af denne tidligste eskimoiske kultur. Prøver af organisk materiale blev indsendt til det nye laboratorium til kulstof-14 datering, og målingen af det radioaktive kulstof gav en alder af 3700 år (± 300 år) for 51 meter niveau'et.

Dorset-kulturens begyndelse kan på grundlag af højden over havet anslås til at ligge 2500-2000 år tilbage. Denne ældste form for Dorset-kulturen, som den fandtes på Alarnerk, periode I, viste adskillige ejendommelige træk. Arkæologer har forhen fremhævet specielle detaljer og et par såkaldte ledeformer, hvorpå man straks skulle kunne identificere kulturen: karakteristiske små harpunhoveder med rektangulær grube til skaftet samt flintredskaber af skæve, typiske former. Men i stedet for disse lå der i husene og i møddingerne nogle hidtil ukendte former: store harpun- og lansespids, antagelig til fangst af småhvaler (hvidfisk?) og rensdyr, og slanke, symmetriske skiferblade dominerede over flintsagerne. At det virkelig drejer sig om Dorset-folkets efterladenskaber er dog klart nok, for på de efterfølgende lavere terrasser viser fundene en jævn udvikling, hvor f. eks. flinten gradvis afløser skiferen som råmateriale, og de „typiske“ oldsagsformer opstår - altså en udvikling i retning af det materiale, der forhen var kendt og havnet på museerne.

Denne bebyggelse med „klassisk Dorset“ findes 14 til 11 meter over havet og udgør periode IV. Her møder vi en erhvervsform, hvor man helt har tilpasset sig sødyrfangsten og navnlig specialiseret sig i fangsten af hvalros. Men flere træk i deres fangstkultur afviger bemærkelsesværdigt fra dem, der i senere tiders eskimokulturer blev almindelige og endog er blevet betragtet som nødvendige for eksistensen i disse arktiske farvande. Det gælder bl. a. mangelen på transportmidler som kajak og konebåd, ej heller er båden erstattet af hundeslæden. Hunden synes overhovedet ikke at have været kendt, men at dømme efter fund af slædesko har man dog haft en form for slæde; i begyndelsen var disse slædesko flade og brede og lavet af ben (til brug på indlandets bløde sne?), senere er de smalle og af hvalros-tand, sandsynligvis røbende en lille isslæde trukket eller skubbet af fangeren selv. Al transport og flytten omkring ser ud til at være foregået til fods - selv om det ikke må glemmes, at såvel slæder som fartøjer kan laves udelukkende af et forgængeligt materiale som skind og følgelig lokke arkæologen til forhastede slutninger.

Beskyttelsen mod kulden er en anden vigtig faktor i eskimokulturerne, og også dette problem er løst på en i arktisk Canada (og Grønland) utraditionel måde. De store varmegivende spækklamper er ukendte, i stedet for har de varmet sig i husene ved åbne ildsteder - hvor vel også maden, når det skønnedes nødvendigt, er kogt eller stegt. Åbne ildsteder betyder et stort brændstofforbrug, og i mangel af træ har knoglerne fra den rigelige fangst gjort god fyldest. Men antagelig har denne kamp mod kulden været noget lettere end den er i dag. Selve spækklampen har de

Kort over næsset Kapuvik på Jens Munk Øen nær Iglulik. De hævede strandterrasser er antydede, og ruiner fra Sarqaq og Dorset-kulturen er afsat med sorte punkter.

kendt og brugt, men i en uanselig, kun håndstor udgave anvendt til belysning; med al det sødyrspæk, som var til rådighed, vil det nok være at undervurdere deres opfindsomhed at antage, at det aldrig faldt dem ind at gøre lampen en smule større og dermed varmegivende, hvis forholdene havde krævet det. Også dragtformen synes at kunne tyde på varmere omgivelser, hvis man vover at generalisere ud fra et par små udskårne menneskefigurer, der fremviser en beklædning, hvor bl. a. den typiske hætte mangler og kun er erstattet af en højhalset krave.

Hvorledes forklare de mange „ueskimoiske“ træk i Dorset-kulturen? Svaret kan antagelig gives, hvis dens oprindelse kan klarlægges. I den tidligste Dorset-periode er der mange nære paralleller til indianske forhistoriske kulturer mod syd; flere af oldsagsformerne er fælles, og hustypen og gravene med okker genfindes også sydpå. Man kan måske sige, at der er meget, som „lugter af skov“ i begyndelsen af Dorset-kulturen. På den anden side må adskillige af deres redskaber være overtaget fra Sarqaq-kulturens folk, hvis levevis var betydeligt nærmere ved, hvad vi

i dag forstår som eskimoisk. Men hvad enten man betragter Dorset-folket som „indianere“, der kom ud af skovene og tilpassede sig livet ved de isbundne kyster, eller som eskimoer af Sarqaaq-afstamning, der på et vist tidspunkt lærte nyt fra naboer sydpå, så blev det i alt fald de sydlige elementer i kulturen, der kom til at præge Dorset-folkets tilværelse, lige indtil dets spor forsvinder for 6-700 år siden.

Der kan opstilles to mulige årsager til Dorset-kulturens undergang. Klimaændringen i middelalderen er den ene; men den samtidige invasion af Thule-kulturen fra vest ind over fangstmarkerne er nok den væsentligste årsag.

Dette møde mellem de to fangstfolk belyses gennem en række sagn, som de nulevende canadiske eskimoer (og grønlandere) beretter om Tunit, et folk, der før dem beboede de samme arktiske egne. Det var et af 1954-ekspeditionens vigtigste resultater at kunne påvise, at disse ofte omtalte Tunit er identiske med Dorset-folket. Iglulik-eskimoerne fortalte os, at Tunits huse var rektangulære i grundplan, at konen sad ved et åbent ildsted indenfor døråbningen, samt at platformen var så smal, at de måtte sove med benene lodret opad væggen. Adskillige lokaliteter kunne endnu udpeges, hvor Tunit havde boet, og hvor man bl. a. kunne se rester af redskaber og stenaffald fra fremstillingen af stensager - og det var Dorset. Tunit var gode rensdyrjægere og kunne nedlægge dyrene til fods på tundraen kun bevæbnet med et spyd. Bue og pil kendte de ikke. Om vinteren fangede de sæler ved åndehullerne på isen; og som nutildags kunne ventetiden være lang og kold, hvorfor fangeren medbragte en lille, rund stenlampe, som han placerede på en sneblok foran sig. Ved at læne sig lidt forover dækkede hans lange dragt over lampen, således at der dannedes et helt lille telt, hvor temperaturen hurtigt steg og varmede hans krop. Tunit-fangeren havde ofte brandsår på maven, for i sin ivrighed efter at harpunere sælen, når den omsider viste sig, glemte han ofte tilstedeværelsen af lampen! Et andet vigtigt fangstdyr var hvalrossen; og her var Tunits legendariske styrke til stor hjælp, navnlig ved transporten hjem, for de havde ingen hunde, men kun en kort slæde, som de trak selv.

„Øen Uglit syd for Alarnerk var Tunits sidste tilholdssted. Ofte måtte de gå meget langt på isen for at få fat på hvalrosserne, og derfor var de trætte, trods deres styrke, når de nærmede sig Uglit. Men da behøvede kvinderne blot at vise sig uden for husene for at bringe kræfterne tilbage til fangerne, for Tunit var meget glade for deres kvinder. - Tunit blev drevet bort af vore forfædre, ofte efter kamp. Vore forfædre holdt meget af at kæmpe, ligesom de hvide mænd i dag.“ Således berettede gamle Arnanguaq.

De mennesker, der viser sig gennem disse fortællinger, er helt i overensstemmelse med vore arkæologiske Dorset-folk. Men de fremtræder unægtelig som betydeligt mere levende, og også mere menneskelige, skabninger.